

LBRIS

We know
books

Amitav Ghosh s-a născut la Calcutta, în 1956, și a crescut în India, Bangladesh și Sri Lanka. Și-a făcut studiile la Delhi și Oxford.

Este autorul romanelor *The Circle of Reason* (1986, Prix Médicis étranger), *Linii de umbră* (*The Shadow Lines*, 1988, Sahitya Akademi Award), *Cromozomul Calcutta* (*The Calcutta Chromosome*, 1995, Arthur C. Clarke Award), *Palatul de Cristal* (*The Glass Palace*, 2000, retras de autor de la Commonwealth Writers' Prize), *The Hungry Tide* (2004, Crossword Book Award), al trilogiei *Ibis*, alcătuită din *O mare de maci* (*Sea of Poppies*, 2008, finalist Man Booker Prize, Tagore Literature Award), *Un fluviu de fum* (*River of Smoke*, 2011, finalist Man Asian Literary Prize) și *Un potop de foc* (*Flood of Fire*, 2015, Crossword Book Jury Award, finalist The Hindu Literary Prize), *Insula Armelor* (*Gun Island*, 2019) și *Jungle Nama* (roman grafic în versuri, 2021).

A scris, de asemenea, mai multe lucrări de nonficțiune, iar eseurile sale au apărut în *The New Yorker*, *The New Republic* și *The New York Times*.

În 2018, i-a fost conferit Jnanpith Award, cea mai înaltă distincție literară din India, fiind primul scriitor indian de limbă engleză căruia i s-a acordat această onoare.

Cărțile lui Amitav Ghosh au fost traduse în peste treizeci de limbi.

AMITAV GHOSH PALATUL de CRISTAL

Traducere din limba engleză
ADINA și GABRIEL RAȚIU

LITERA
București

UNU

O singură persoană din chioșcul cu mâncare știa ce este sunetul care se revărsa peste câmpie, urmând linia argintie a fluviului Irrawaddy, spre zidul vestic al Fortului Mandalay. Aceasta era Rajkumar, un indian de unsprezece ani – nicidecum o autoritate de renume.

Era un sunet necunoscut și tulburător, un bubuit îndepărtat, urmat de mârâieli poticnite și surde. Din când în când răsuna brusc, precum pocnetul de ramurile uscate. Apoi se preschimba deodată într-un huruit prelung și scutura chioșcul, zgâlțâind cazanul cu supă aburindă. Chioșcul avea doar două bănci și amândouă erau pline de oameni înghesuți unii în alții. Era frig, începutul iernii scurte, dar reci, în Birmania Centrală, iar soarele nu se înălțase încă suficient cât să alunge ceața umedă care venise în zori dinspre fluviu. Când au ajuns la chioșc primele bubuituri, s-a lăsat mai întâi tăcerea, urmată de un zumzet de întrebări și răspunsuri șoptite. Oamenii priveau în jur năuciiți: „Ce se întâmplă? *Ba le?* Ce poate fi?” Peste o clipă, glasul subțire și emoționat al lui Rajkumar a pus capăt speculațiilor.

– Tunurile englezilor, a spus într-o birmană cursivă, dar cu accent puternic. Trag undeva mai sus. Vin încoace.

Câțiva clienți s-au încruntat, observând că cel ce vorbea era băiatul de prăvălie, iar acesta era un *kalaa* venit de peste hotare – un indian cu dinți la fel de albi ca ochii și pielea oacheșă ca lemnul de esență tare. Stătea în mijlocul chioșcului, cu un maldăr de castroane ciobite în brațe. Zâmbea ușor sfios, parcă rușinat să-și etaleze istețimea precoce.

Numele lui însemna Prinț, dar înfățișarea lui era de parte de a fi princiară, cu vesta pătată de ulei, *longyi*-ul înnodat neglijent și picioarele goale cu piele bătătorită. Când îl întreba lumea ce vârstă are, spunea că are cincisprezece ani, uneori chiar optsprezece sau nouăsprezece, fiindcă-i dădea un sentiment de mare putere să poată exagera cu atâta nerușinare, să treacă drept matur și vi-guros, atât la trup, cât și la minte, când, de fapt, era doar un copilandru. Ar fi putut la fel de bine să spună că are douăzeci de ani și oamenii l-ar fi crezut, căci era un băiat robust, mai înalt și mai lat în umeri decât mulți bărbați. Și, pentru că era negricios, nu-ți dădeai seama că are obraji netezi ca-n palmă, fără să-i mijească nici un pufușor pe ei.

Doar hazardul făcuse ca Rajkumar să se afle în Mandalay în acea dimineață de noiembrie. Barca lui – sampanul pe care lucra ca ajutor și curier – trebuia reparată după călătoria pe Irrawaddy din Golful Bengal. Proprietarul se speriasc când auzise că lucrările aveau să dureze o lună, sau chiar mai bine. Decisese că nu putea plăti echipajul pe o perioadă atât de lungă: mulți dintre

ei trebuiau să-și caute alte slujbe. Lui Rajkumar i se spusese să meargă în orașul situat la câteva mile distanță. Când ajungea la bazarul din fața zidului vestic al fortului trebuia să întrebe de o femeie pe nume Ma Cho. Era pe jumătate indiană și avea un chioșc cu mâncare; poate îi oferea ea un loc de muncă.

Așa se face că, la vârsta de unsprezece ani, Rajkumar a intrat în orașul Mandalay și a văzut pentru prima oară în viață un drum drept. Pe marginea acestuia stăteau înșirate colibe cu pereți de bambus, bordeie acoperite cu frunze de palmier, balegi de animale și mormane de gunoie, însă cursul lui rectiliniu nu era afectat de murdăria din jur; era precum un pod care străbate o mare agitată. Traseul lui îți purta ochii prin oraș, pe lângă zidurile roșiatice ale fortului până la pagodele cocoțate în vârful colinei Mandalay, scânteind ca un șirag de clopote albe pe costișă.

Pentru vârsta lui, Rajkumar era foarte umblat. Ambarcațiunea pe care lucra făcea cabotaj de-a lungul țărmului care unea Birmania de Bengal. Rajkumar fusese la Chittagong și Bassein și în multe alte orașe și sate, dar în nici una dintre călătoriile sale nu văzuse străzi ca în Mandalay. Era obișnuit cu ulițe și alei atât de întortocheate, încât nu știai ce te așteaptă la fiecare cotitură. Aici era ceva nou: un drum care-și urma cursul drept și constant și aducea orizontul chiar în mijlocul așezării.

În clipa în care fortul i s-a dezvăluit în toată imensitatea lui, Rajkumar a încremenit în loc. Citadela era o adevărată minunăție, cu ziduri întinse pe mile întregi și un șanț cu apă uriaș. Meterezele crenelate erau înalte cât o clădire cu trei etaje, zvelte și roșii și încununete

cu acoperișuri cu șapte niveluri. De la ziduri porneau străzi drepte și lungi, formând o rețea geometrică perfect rânduită. Atât de mult îl fascina ordinea desăvârșită a străzilor, încât s-a avântat mai departe în explorare. Era aproape noapte când și-a adus aminte de ce fusese trimis la oraș. S-a întors la zidul vestic al fortului și a întrebat de Ma Cho.

– Ma Cho?

– Are un chioșc unde vinde mâncare, *baya-gyaw* și altele. E pe jumătate indiancă.

– A, Ma Cho!

Părea firesc ca băiețandru indian jerpelit s-o caute pe Ma Cho: mulți vagabonzi indieni lucrau la chioșcul ei.

– Uite-o acolo. Femeia aia slabă.

Ma Cho era micuță și sfrijită, cu bucle de păr sârmos care-i cădeau pe frunte ca o copertină franjurată. Avea în jur de treizeci și cinci de ani și, după înfățișare, părea mai mult birmană decât indiancă. Frigea legume și se uita cu ochii mijiți la uleiul încins de la adăpostul unui braț ridicat. I-a aruncat lui Rajkumar o privire bănuitoare.

– Ce vrei?

N-a apucat să-i explice prea multe despre barca defectă și faptul că avea nevoie de o slujbă pentru câteva săptămâni, căci femeia i-a curmat vorba. A început să zbiere din toți rărunchii, cu ochii închiși.

– Crezi că la mine cresc slujbele în copac, ca să vi le dau vouă când aveți chef? Săptămâna trecută mi-a fugit un băiat cu două oale. De unde știu eu că nu faci și tu la fel?

Și multe alte astfel de lucruri.

Rajkumar înțelegea că accesul de furie nu-l viza pe el direct: motivele erau mai degrabă praful, uleiul care sărea în toate direcțiile și prețul legumelor decât prezența sau vorbele lui. A plecat capul în pământ și a așteptat stoic ca ea să-și verse focul.

După un timp, femeia s-a oprit gâfâind și l-a măsurat din cap până-n picioare.

– Cine-s părinții tăi? a întrebat în cele din urmă, ștergându-și fruntea îmbrobonită pe mâneca pătată de transpirație a *aingyi*-ului.

– N-am părinți. Au murit.

Ma Cho a căzut pe gânduri, mușcându-și buza.

– Bine. Treci la treabă. Dar ține minte că nu primești decât trei mese pe zi și un pat în care să dormi.

– Nici nu-mi trebuie mai mult, a răspuns puștiul rânjind.

Chioșcul lui Ma Cho cuprindea două bănci adăpostite într-o colibă de bambus. Ea gătea la un foc de lemn, cocoțată pe un scăunel. În afară de *baya-gyaw* prăjit mai servea tăieței și supă. Sarcina lui Rajkumar era să ducă castroanele cu supă și tăieței la clienți. În momentele libere strângea ustensilele de bucătărie, ațâța focul și toca legumele pentru supă. Ma Cho nu avea curaj să-i încredințeze peștele sau carnea, pe care le tăia singură cu un *da* cu mâner scurt. Seara, băiatul spăla vasele, cărând gălețile cu ustensile până la șanțul cu apă al fortului.

Între chioșcul lui Ma Cho și șanț era un drum lat și prăfos care dădea ocol zidurilor, formând un pătrat imens. Rajkumar nu trebuia decât să traverseze această porțiune de teren ca să ajungă la șanț. Chiar vizavi de chioșc se afla un pod care ducea la una dintre intrările

secundare ale fortului, poarta funerară. Băiatul curățase un ochi de apă dând la o parte lotușii care acopereau suprafața. Acesta era locul lui: acolo se îmbăia și își spăla hainele de obicei – sub pod, cu scândurile de deasupra servindu-i drept acoperiș și adăpost.

La capătul îndepărtat al podului se întindea zidul fortului. Din interiorul acestuia nu vedeai decât fleșa cu nouă acoperișuri, terminată cu o umbrelă poleită cu aur, marele *hti* al regilor birmani. Sub fleșă se afla sala tronului, unde Thebaw, regele Birmaniei, se întâlnea cu soția lui principală, regina Supayalat.

Rajkumar și-ar fi dorit să viziteze fortul, dar știa că cei de teapa lui nu sunt primiți înăuntru.

– Ai intrat vreodată în fort? a întrebat-o pe Ma Cho într-o zi.

– Bineînțeles, a răspuns ea cu mândrie. De cel puțin trei ori.

– Și cum e?

– Foarte mare, mult mai mare decât pare. E un oraș în sine, cu străzi lungi, canale și grădini. Primele sunt casele oficialităților și nobilimii. După care ajungi la o palisadă construită din pari groși de tec. În spatele ei sunt apartamentele familiei regale și ale servitorilor – sute și sute de camere cu pilaștri auriți și podele lustruite. Și chiar în centru e o sală mare, ca un puț de lumină, cu pereți de cristal și tavan acoperit cu oglinzi. Oamenii îi spun Palatul de Cristal.

– Regele iese vreodată din fort?

– N-a mai ieșit de șapte ani încoace. Dar regina și servitoarele ei se plimbă uneori pe lângă ziduri. Cei care

le-au văzut spun că servitoarele ei sunt cele mai frumoase femei din țară.

– Cine sunt servitoarele astea?

– Fete rămase orfane, cele mai multe niște copile. Lumea spune că sunt aduse la palat din munții îndepărtați. Regina le adoptă, le crește, iar ele o slujesc. Pasămite doar în ele are încredere să aibă grijă de ea și copiii ei.

– Fetele astea vin vreodată la porți? a întrebat Rajkumar. Cum le poți vedea?

Îi sticleau ochii și i se citea nerăbdarea pe chip. Ma Cho a pufnit în râs.

– Ce te interesează pe tine? Vrei să te strecuri înăuntru, indian prostănac, *kalaa* negru ca tăciunile? Te recunosc ăia de la o poștă și-ți taie capul.

În seara aceea, întins pe rogojină, Rajkumar se uita prin golul dintre picioare când a zărit *hti*-ul poleit care indica palatul: strălucea precum un far în lumina lunii. Orice i-ar fi spus Ma Cho, era hotărât să traverseze șanțul cu apă – găsea el o cale înainte să plece din Mandalay.

Ma Cho locuia deasupra chioșcului, într-o cameră cu pereți de bambus susținuți de pari. O scară șubredă și scorjită lega încăperea de chioșcul de dedesubt. Rajkumar își petrecea nopțile jos, între pari, în spațiul unde pe timpul zilei stăteau clienții. Podeaua fusese înjghebată la repezeală și scândurile nu se îmbinau foarte bine. Când Ma Cho aprindea lămpa să se schimbe, Rajkumar o vedea limpede printre crăpături. Întins pe spate, cu mâinile sub cap, băiatul o privea fără să clipească cum își desface *aingyi*-ul prins lejer peste sâni.

Ziua, Ma Cho era o zgrițuroaică nervoasă care alerga dintr-o parte în alta și zbiera la oricine-i ieșea în cale. Noaptea însă, când își încheia treaba, gesturile ei căpătau o anumită lentoare. Își prindea sâni în palme și-i răcorea, făcându-și vânt cu mâinile; își trecea degetele din capul pieptului spre buric și în jos, pe picioare și coapse. În timp ce o urmărea de dedesubt, mâna lui Rajkumar se strecura pe sub nodul *longyi*-ului și cobora spre vintre.

Într-o noapte, l-a trezit scârțâitul ritmic al scândurilor de deasupra, acompaniat de gemete și găfâieli. Cine să fi fost cu ea? Nu văzuse pe nimeni să intre.

Dimineața, Rajkumar a văzut un omuleț cu ochelari și față de bufniță coborând pe scara care ducea la camera lui Ma Cho. Necunoscutul purta haine europene: cămașă, pantaloni și pălărie colonială. După ce l-a măsurat cu o privire gravă, necunoscutul și-a scos ceremonios pălăria.

– Ce mai faci? a zis. *Kaisa hai? Sub kuchh theek-thaak?*

Deși înțelegea foarte bine cuvintele – nu l-ar fi mirat să le audă de la un indian –, Rajkumar tot a rămas cu gura căscată. De când venise la Mandalay întâlnise tot soiul de oameni, dar necunoscutul acesta nu semăna cu nici unul dintre aceștia. Purta haine de european și părea să știe hindustani – dar trăsăturile feței nu erau nici de alb, nici de indian. De fapt, părea să fie chinez.

Amuzat de buimăceala lui, străinul a mai ridicat o dată pălăria, apoi a dispărut în bazar.

– Cine era bărbatul ăla? a întrebat-o pe Ma Cho după ce a coborât și ea.

Era limpede că întrebarea o deranja, pentru că i-a aruncat o privire care-i dădea de înțeles că n-are chef

să răspundă. Dar Rajkumar era prea curios ca să se lase păgubaș.

– Cine era omul ăla, Ma Cho? Hai, spune-mi.

– Omul ăla, a început ea icnind scurt, ca și când cuvintele i-ar fi fost provocate de crampe abdominale. Omul ăla... e învățătorul meu... *Sayagi*-ul meu.

– Ți-e învățător?

– Da... Mă învață... Știe o mulțime de lucruri...

– Ce lucruri?

– N-are importanță.

– Unde-a învățat să vorbească hindustani?

– În străinătate, dar nu în India... E de prin Malaya. Malacca, dacă nu mă înșel. Poți să-l întrebi.

– Cum îl cheamă?

– Nu contează. Îi spui Saya, cum fac și eu.

– Saya și-atât?

– Saya John, a răspuns exasperată femeia. Așa-i spune toată lumea. Dacă vrei să afli mai multe, n-ai decât să-l întrebi. Apoi a băgat mâna în focul stins, a luat un pumn de cenușă și-a aruncat-o în Rajkumar. Ți-am zis eu că poți să stai degeaba și să trâncănești toată dimineața, *kalaa* prostovan? Treci imediat la treabă.

Saya John n-a apărut nici în seara aceea, nici în următoarea.

– Ma Cho, a întrebat Rajkumar, ce s-a întâmplat cu învățătorul tău? De ce n-a mai venit?

Ma Cho stătea lângă foc și prăjea *baya-gyaw*. Cu ochii la uleiul încins, i-a răspuns sec:

– E plecat.

– Unde?

– În junglă...

– În junglă? De ce?

– E furnizor. Asigură provizii pentru șantierul forestier de tec. E plecat mai tot timpul.

A scăpat brusc polonicul din mână și și-a îngropat fața în palme.

Rajkumar s-a apropiat de ea șovăitor.

– De ce plângi, Ma Cho? a zis mângâind-o pe cap într-un gest stângaci de compătimire. Vrei să te măriți cu el?

Femeia l-a apucat de tivul *longyi*-ului zdrențuit și s-a șters la ochi cu pânza mototolită.

– I-a murit nevasta acum un an sau doi. Era chinezoaică din Singapore. Are un băiețel. Spune că n-o să se recăsătorească niciodată.

– Poate se răzgândește.

Nervoasă, Ma Cho l-a împins cât colo.

– Nu pricepi nimic, *kalaa* nătâng. E creștin. De câte ori trece pe la mine, a doua zi dimineața se duce la biserică să se roage și să ceară iertare pentru fapta lui. Crezi că vreau să mă mărit cu un bărbat ca ăsta? A ridicat polonicul de jos și l-a fluturat amenințător în direcția băiatului. Gata, treci la treabă, că-ți prăjesc moaca tuciurie în ulei încins!

După câteva zile, Saya John s-a întors. Și de data asta l-a salutat pe Rajkumar într-o hindustani poticnită.

– *Kaisa hai? Sub kuchh theekthaak?*

Rajkumar i-a adus un castron cu tăieței și a rămas lângă el cât mânca.

– Saya, a întrebat într-un final în birmană, cum ai învățat să vorbești o limbă indiană?

Saya John a ridicat ochii la el și-a zâmbit.

– Am învățat când eram mic. Și eu, ca tine, sunt orfan, un copil al nimănu. M-au crescut preoții catolici dintr-un oraș numit Malacca. Erau adunați din toate colțurile lumii – Portugalia, Macao, Goa. Ei mi-au dat numele de-acum – John Martins, chiar dacă era un pic diferit. Ei îmi spuneau João, dar l-am schimbat în John mai târziu. Vorbeau multe limbi preoții aceia, iar de la cei din Goa am învățat câteva cuvinte indiene. Când am mai crescut, m-am dus în Singapore, unde am lucrat o vreme ca felcer într-un spital militar. Soldații de-acolo erau indieni în marea lor majoritate și ei mi-au pus aceeași întrebare: „Cum se face că tu, care arăți a chinez și ai nume creștin, ne vorbești limba?” Când le-am povestit cum s-a întâmplat, au râs și-au zis: „Ești un *dhobi ka kutta*, un câine fără căpătâi, *na ghar ka na ghat ka*, nu-ți găsești locul nicăieri, nici pe apă, nici pe pământ”, și, între noi fie vorba, cam asta sunt.

A pufnit în râs cu o veselie molipsitoare, care l-a bine-dispus și pe Rajkumar.

Într-una din zile, Saya John și-a adus fiul la chioșc. Îl chema Matthew și avea șapte ani, un copil frumos, cu ochi ageri și un calm surprinzător pentru vârsta lui. Abia sosise din Singapore, unde trăia cu familia mamei și învăța la o școală misionară faimoasă. De câteva ori pe an, Saya John îl aducea la el, în Birmania.

Era spre înserat, ora la care de obicei veneau mulți clienți, dar, în cinstea musafirului ei, Ma Cho a decis să încheie programul pe ziua aceea. L-a tras pe Rajkumar deoparte și i-a spus să meargă la plimbare cu Matthew o oră sau două. Era un *pwe* în capătul celălalt al fortului; băiatului avea să-i placă atmosfera de bălci.